

การออกแบบนิทรรศการ

ความหมาย

การออกแบบนิทรรศการ (Exhibition Design) หมายถึง การกำหนดโครงการโดยวางแผนงานและรูปแบบของการจัดนิทรรศการเพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย โดยนำเสนอในลักษณะที่เป็นรูปธรรม มีรายละเอียดของหลักการ จุดมุ่งหมาย การดำเนินงาน บุคลากร สื่องบประมาณ และแบบจำลอง ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจร่วมกันในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดนิทรรศการนั้นๆ

การออกแบบนิทรรศการถือเป็นการออกแบบสื่อสาร (communication design) ซึ่งเป็นการออกแบบที่เน้นการประชาสัมพันธ์หรือการเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณชน โดยอาศัยหลักการต่างๆ ทางศิลปะ การจัดนิทรรศการโดยทั่วไปนั้น หมายถึงการจัดแสดงผลงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้บุคคลได้รู้เห็น โดยมีระบบที่สามารถสร้างความเข้าใจระหว่างผลงานที่จัดแสดงกับบุคคลอื่นที่สัมผัสผลงานนั้นได้ ในการจัดนิทรรศการแต่ละครั้งอาจมีการบรรยายก็ได้ สถานที่ใช้จัดนิทรรศการจะเป็นภายนอกหรือในอาคารขึ้น

ภาพแสดงนิทรรศการแบบชั่วคราว
ออกแบบโดย สินีนาถ เลิศไพโรจน์

ภาพแสดงนิทรรศการแบบเคลื่อนที่

ภาพแสดงนิทรรศการแบบถาวร

อยู่กับความเหมาะสม และความพร้อมของหน่วยงานที่รับผิดชอบนั้น นิทรรศการถือเป็นการให้การศึกษาลักษณะหนึ่ง

ประเภทของนิทรรศการ

การจัดนิทรรศการสามารถแยกเป็นประเภทต่างๆ ได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. นิทรรศการถาวร หมายถึง การจัดนิทรรศการระยะยาว เช่น ในพิพิธภัณฑ์ หรือในหอศิลป์ ที่มีผลงานติดตั้งไว้เป็นการถาวร

2. นิทรรศการชั่วคราว หมายถึง การจัดนิทรรศการเป็นครั้งคราวในระยะเวลาสั้นๆ

3. นิทรรศการเคลื่อนที่ นิทรรศการนี้มีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกับนิทรรศการชั่วคราว กล่าวคือ จัดนิทรรศการในช่วงเวลาสั้นๆ แต่หมุนเวียนในสถานที่ต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่ เป็นต้น

อนึ่ง รูปแบบของนิทรรศการนั้นไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ จุดมุ่งหมาย และงบประมาณในการจัด รวมถึงสมัยนิยมและความคิดสร้างสรรค์ของนักออกแบบนิทรรศการด้วย

ขั้นตอนการออกแบบนิทรรศการ

ในการจัดนิทรรศการนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบจะเป็นผู้กำหนดแผนงานฝ่ายต่างๆขึ้น ประกอบด้วยบุคลากรและแผนงานปฏิบัติ บุคลากรที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ฝ่ายวิชาการและหาข้อมูล ฝ่ายผลิตและศิลปกรรม ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายบริการและงบประมาณ การร่วมมือของบุคคลฝ่ายดังกล่าว จะช่วยให้งานนิทรรศการบรรลุเป้าหมายยิ่งขึ้น ฝ่ายที่รับผิดชอบโดยตรงในการออกแบบนิทรรศการคือ ฝ่ายผลิตและศิลปกรรม ซึ่งต้องเป็นผู้ที่คิดรูปแบบของงานโดยรับข้อมูลจากฝ่ายวิชาการมาเพื่อออกแบบการนำเสนอข้อมูลเหล่านั้น โดยยึดหลักของการนำเสนอที่ชัดเจน สวยงามและน่าสนใจ เป็นไปตามวัตถุประสงค์

ไม่ว่าจะเป็นการจัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปะหรืองานอื่นๆ

จุดมุ่งหมายของการจัดนิทรรศการโดยกว้าง ๆ นั้นเพื่อเผยแพร่ผลงานหรือสิ่งต่างๆ ให้บุคคลทั่วไปได้รู้เห็น โดยใช้สื่อต่างๆกัน ในจุดมุ่งหมายดังกล่าว ยังแยกเป็นจุดมุ่งหมายย่อยๆ อีกตามการจัดนิทรรศการแต่ละครั้ง เช่น เพื่อการค้า เพื่อเผยแพร่วิชาการและแนวความคิด หรือเพื่อโฆษณา เป็นต้น จุดมุ่งหมายย่อยเหล่านี้ถือเป็นแนวคิดในการออกแบบนิทรรศการให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายดังกล่าว ดังนั้นขั้นตอนในการออกแบบนิทรรศการพอประมวลได้กว้างๆ ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ในการจัดนิทรรศการแต่ละครั้ง การออกแบบจะเริ่มศึกษาที่โครงการ จากนั้นจึงรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1.1 กลุ่มบุคคลเป้าหมาย ซึ่งหมายถึงกลุ่มบุคคลส่วนใหญ่ที่จะเข้าชมนิทรรศการเป็นใคร เช่น นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป เกณฑ์หรือระดับการศึกษา โดยเฉลี่ย เพศ อายุ ฯลฯ ซึ่งจะใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดรูปแบบ เช่น การแสดงผลงานจิตรกรรมของอาจารย์อารี สุทธิพันธุ์ ณ หอศิลปกรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กลุ่มเป้าหมายก็คือ นิสิตนักศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียนศิลปะทั้งในมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และสถาบันอื่นๆ นอกจากนั้นยังประกอบด้วย นิสิตนักศึกษาอื่นๆ อาจารย์ ศิลปิน และประชาชนที่สนใจ

1.2 เนื้อหาที่จะนำเสนอ มีจำนวนมากน้อยเพียงใด ลักษณะของเนื้อหาสามารถที่จะนำเสนอด้วยสื่ออย่างไร

1.3 สื่อและแหล่งทรัพยากรต่างๆ ในการจัดนิทรรศการแต่ละครั้ง รูปแบบอาจมีได้เพียงแต่แสดงผลงานเท่านั้น อาจมีกิจกรรมอื่นๆ เช่น การบรรยาย การสัมมนา การใช้วัสดุอุปกรณ์ หรือเครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นแหล่งทรัพยากรต่างๆ จึงมีความจำเป็นต้อง

ติดต่อกับและขอความร่วมมือ การออกแบบจึงควรคำนึงถึงประเภทของวัสดุที่เหมาะสมกับประเภทของนิทรรศการด้วย เช่น นิทรรศการถาวร ควรเน้นวัสดุที่คงทนแข็งแรง แต่ควรเคลื่อนย้ายได้บ้างเพื่อความเหมาะสมในการเปลี่ยนแปลง บางโอกาส หากเป็นนิทรรศการแบบชั่วคราว ควรเลือกวัสดุที่สามารถถอดและประกอบได้ง่าย

2. การกำหนดแผนงาน เป็นการกำหนดเพื่อสร้างรูปแบบคร่าวๆ เช่น การกำหนดแผนผังทางเข้าออก จุดมอง จุดพักสายตา ระบบแสง เสียง ฯลฯ หากการจัดนิทรรศการที่เป็นทางวิชาการ ซึ่งมีเนื้อหาสาระและรูปภาพ สิ่งของ ควรได้นำสิ่งเหล่านี้มาจัดลำดับให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น

หัวข้อเรื่องนิทรรศการ	สื่อ	วิธีการจัด
กิจกรรมศิลปะสำหรับเด็ก - การเขียนภาพระบายสี	- ภาพถ่าย - ภาพอุปกรณ์การเขียนภาพ - ลำดับขั้นตอนการเขียนภาพ - ผลงานสำเร็จรูปการเขียนภาพระบายสีแบบต่าง ๆ	- ติดผนัง - ติดบนบอร์ด - จัดในตู้แสดง ฯลฯ

การกำหนดแผนงานเพื่อเป็นแนวทางในการจัดรูปแบบของนิทรรศการนี้ ในกรณีเป็นนิทรรศการเกี่ยวกับผลงานทางศิลปะ จัดทำได้โดยกำหนดผลงานเป็นหมวดหมู่ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ หรือหมวดสื่อผสม ฯลฯ ในแต่ละหมวดจะจัดอย่างไร จะใช้สื่อเพิ่มเติมอีกหรือไม่ สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะประมวลไว้ในแผนงานเพื่อสะดวกในการจัด เพราะการจัดนิทรรศการนั้นมีได้เพียงแต่เน้นถึงความสวยงาม สบายตาเพียงอย่างเดียว แต่ควรคำนึงถึงการอำนวยความสะดวกในการสื่อสารกับผู้ชม อันเป็นเป้าหมายหลักของนิทรรศการด้วย

3. การจัดทำรูปแบบโดยสังเขป โดยทำเป็นแบบร่างอย่างคร่าวๆ (sketch design) เพื่อให้เห็นภาพรวมของสิ่งที่จะแสดง กำหนดการให้สี วัสดุ พื้นที่ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการประเมินราคา และการจัดหาวัสดุ ที่จะใช้ในการจัดนิทรรศการครั้งนั้น การออกแบบอาจจะคำนึงถึงสถานที่ที่มีอยู่แล้วเป็นหลัก หรือเป็นการสร้างขึ้น

มาใหม่ หรือปรับปรุงสถานที่เดิมหรือบางส่วนก็ยอมทำได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่ได้รับในการจัดนิทรรศการ

4. การจัดทำหุ่นจำลอง เพื่อให้การออกแบบเห็นชัดเจน ควรจัดทำหุ่นจำลองโดยมีสัดส่วนที่ถูกต้องสามารถกำหนดวัสดุ ตำแหน่ง การจัดวางผลงานได้อย่างละเอียด สะดวกต่อการพิจารณาแบบ เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มผู้ร่วมงานในการจัดนิทรรศการนั้น ๆ

5. จัดทำรายละเอียดของสิ่งที่จัดแสดง ซึ่งเป็นการขยายรายละเอียดจากหุ่นจำลองในบางส่วน เช่น ในเนื้อที่ว่างของบอร์ดจะจัดอย่างไร ในตู้แสดงจะจัดเนื้อหาสาระอย่างไร การทำรายละเอียดดังกล่าวอาศัยแผนงานเป็นแนวทาง ในขั้นนี้จะกำหนดถึงการจัดผลงานที่จะแสดง การตกแต่ง รวมถึงการกำหนดตัวอักษร ระบบแสง เสียง ให้สอดคล้อง ซึ่งเป็นส่วนที่นักออกแบบต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างมาก เพื่อให้การออกแบบบรรลุเป้าหมายและมีลักษณะที่ทันสมัยยิ่งขึ้น

องค์ประกอบของการออกแบบนิทรรศการ

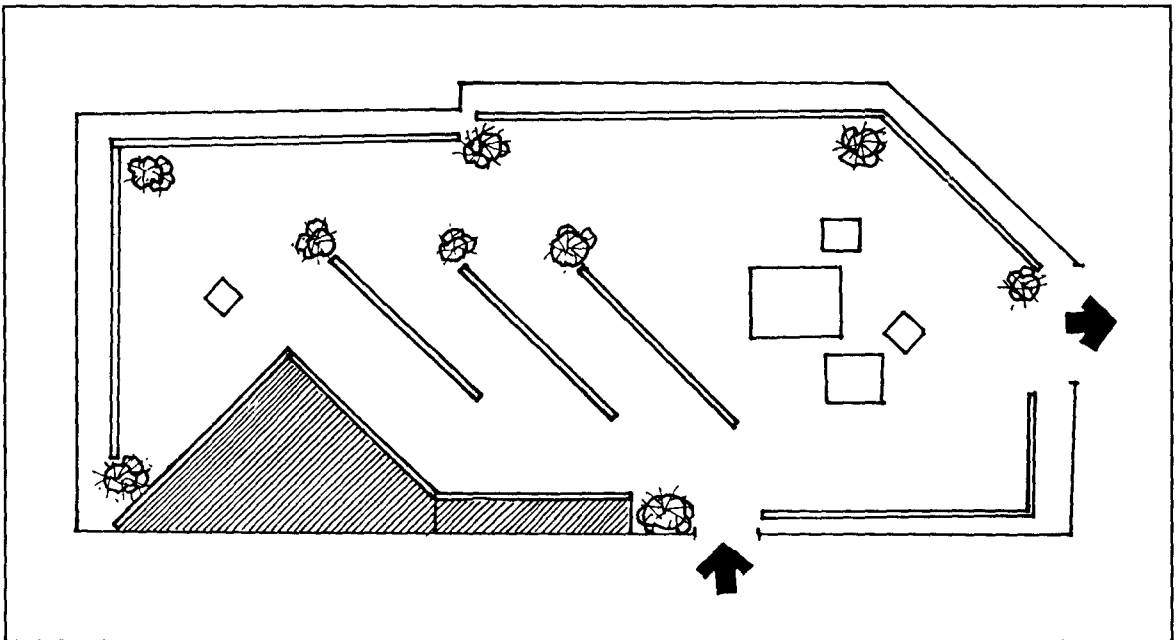
ในการออกแบบนิทรรศการมีองค์ประกอบกว้างๆ 2 ประการ คือ ลักษณะโครงสร้างหรือรูปแบบและเนื้อหาหรือสาระ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลักษณะของโครงสร้าง หรือรูปแบบ หมายถึง ภาพโดยรวมของสถานที่และการจัดวางตำแหน่งของสิ่งที่จะแสดงตลอดจนการตกแต่งต่างๆ โดยมีเป้าหมายหลักคือทำให้เกิดความสวยงาม น่าสนใจ และสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย ซึ่งมีหลักการสำคัญๆ ดังนี้

1.1 ความกลมกลืน (harmony) ส่วนต่างๆ ของการจัดนิทรรศการควรมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีลักษณะที่เข้ากันได้ รั้งกัน และมีลักษณะเป็นชุดเดียวกัน

1.2 ความสมดุล (balance) การจัดวางสิ่งที่จะแสดง การให้สี หรือส่วนประกอบอื่นๆ ควรจัดให้เกิดความสมดุลทุกๆ มุมมอง การจัดความสมดุลนี้ใช้หลักประมาณด้วยสายตา ไม่ว่าจะซ้าย ขวา บน หรือล่าง ควรมีลักษณะโดยเฉลี่ยที่ทำให้เกิดความสมดุลได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการมองเห็นเกิดความสบายตาไม่ว่าจะยืนชม ณ จุดใดก็ตาม

1.3 สัดส่วน (proportion) หมายถึง ความเหมาะสมของสิ่งต่างๆ ที่จัดแสดงควรมีสัดส่วนที่เหมาะสมต่อกัน เช่น ขนาดของภาพกับที่ว่างของผนังหรือแผ่นป้ายไม่ควรเล็กหรือใหญ่เกินกว่ากันจนเกิดความรู้สึกโล่งหรือแน่นจนเกินไป รวมถึงสิ่งที่จัดแสดงกับเนื้อที่ของสถานที่ด้วย สัดส่วนดังกล่าวจะช่วยการมองเห็นเกิดความสบายตา (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนระหว่างสิ่งที่จัดแสดงกับเนื้อที่รวมถึงจังหวะของการจัดวางตำแหน่งของสิ่งที่จัดแสดง

1.4 จังหวะ (rhythm) หมายถึง การวางตำแหน่งของสิ่งที่จัดแสดงให้เกิดลีลา และจังหวะต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของนักออกแบบ ลีลา และจังหวะต่างๆ นอกจากสิ่งที่จัดแสดงแล้วยังใช้กับการจัดแผ่นป้ายหรือตู้แสดงอีกด้วย

1.5 การเน้น หรือ การจัดให้เกิดส่วนที่เด่น (dominance) หมายถึง การจัดให้มีส่วนใดส่วนหนึ่งที่เด่นสะดุดตา และมีความสำคัญกว่าส่วนอื่นๆ ซึ่งอาจเน้นด้วยข้อความหรือสิ่งของ ส่วนอื่นก็จัดให้เด่นลดหลั่นลงไป (ดังภาพที่ 2) การเน้นนี้หากเน้นไปทุกจุดจะทำให้เกิดความสับสนในการมองและเป็นการจัดที่ขาดความสวยงาม

ภาพที่ 2 แสดงให้เห็นถึงการเน้นหรือจัดให้เกิดส่วนที่เด่น

2. เนื้อหาหรือสาระ หมายถึง มวลความรู้หรือสาระที่จะนำเสนอในแง่มุมต่างๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่หรือสื่อสารเนื้อหาสาระเหล่านั้นแก่ผู้ชมนิทรรศการ ดังนั้นการออกแบบจึงควรเน้นที่การจัดระบบหมวดหมู่ การลำดับเนื้อหา ความเชื่อมโยงต่อเนื่อง ให้กระชับ และรัดกุมสามารถที่จะสื่อสารได้ตรงประเด็น ดังนั้นสิ่งสำคัญคือวิธีการถ่ายทอดเนื้อหาสาระให้ผู้ชมได้เข้าใจและรับรู้อย่างมีประสิทธิภาพ นักออกแบบจำเป็นต้องร่วมมือกับนักวิชาการเพื่อติดต่อสื่อสารในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระเหล่านั้นเพื่อให้ได้รูปแบบที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายยิ่งขึ้น

การออกแบบนิทรรศการกับการเรียนการสอนศิลปะ

ในการเรียนการสอนศิลปะนั้นเมื่อมีการสร้างสรรค์ผลงาน ก็ย่อมมีการเผยแพร่ผลงานในแง่มุมต่างๆ ให้ผู้อื่นได้รู้เห็นดังนั้นการจัดนิทรรศการจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เอื้อต่อการเผยแพร่ผลงานดังกล่าว ในหลักสูตรการสอนวิชาศิลปะและศิลปศึกษา จะมีวิชาการออกแบบนิทรรศการร่วมอยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์และหลักการเพื่อใช้ในการออกแบบนิทรรศการได้ เพราะบุคคลที่เรียนทางด้านศิลปะ หรือศิลปศึกษา หากได้ทำงานมักมีโอกาสดำเนินการออกแบบนิทรรศการอยู่เสมอ

บรรณานุกรม

วินัย โสมดี. หลักการออกแบบ. 2515. อัดสำเนา.

เป็รื่อง กุมุท. "นิตรรศการสามแบบ," วารสารศูนย์บริกัณฑ์การศึกษา. 9(1) : 8-10 มกราคม-มีนาคม; 2528.

Anderson, Donald M. **Elements of Design**. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961.

Arminta, Neal. **Exhibits for the Small Museum : A Handbook**. Nashrille: Association for State and Local History, 1987.

Turnull, T. and Russel N. Baird. **The Graphic of Communication**. 3rd ed. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1975.